

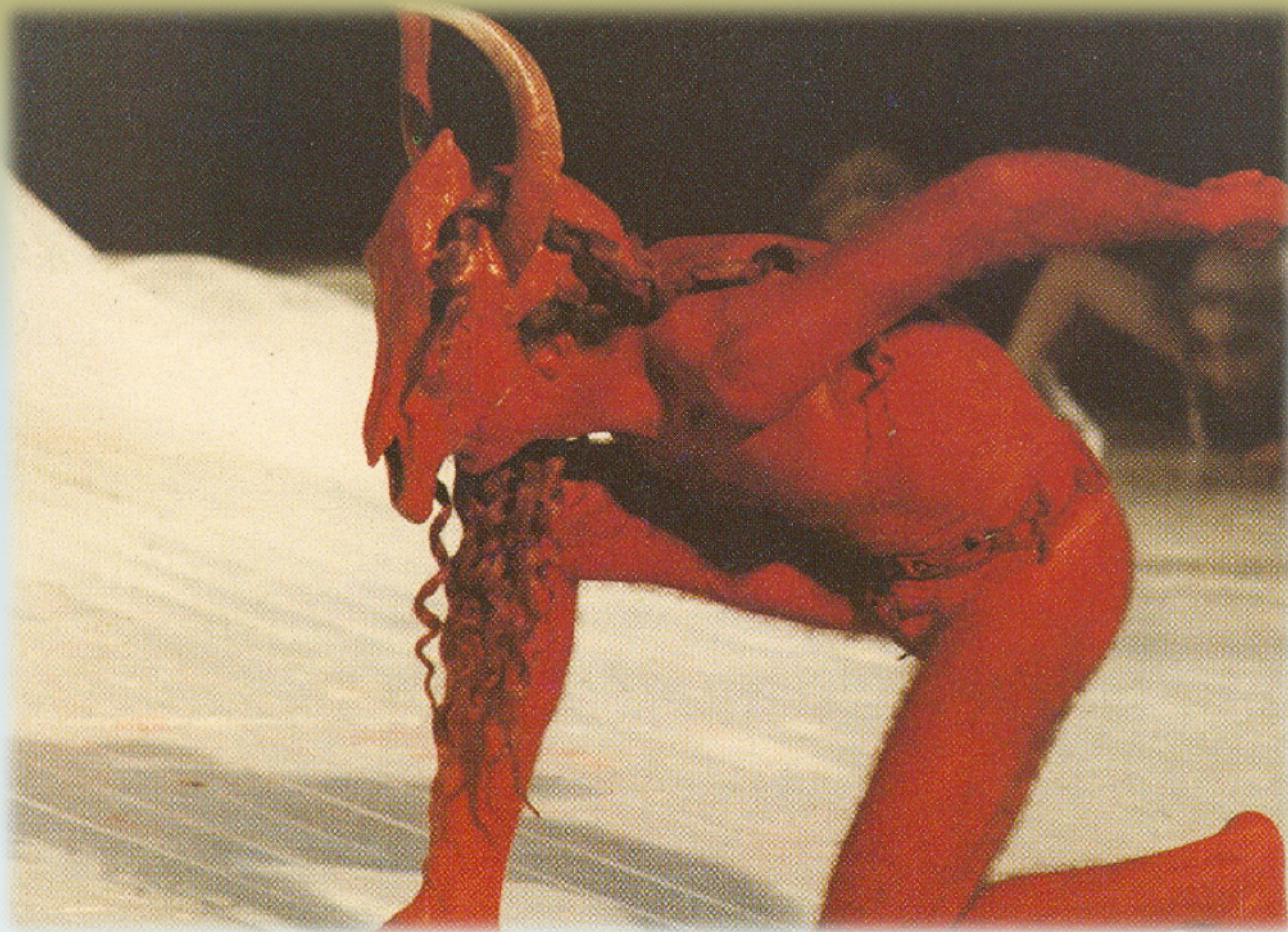
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Ενότητα 6: ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ Γ΄
ΒΑΚΧΑΙ

Αικατερίνη (Καίτη) Διαμαντάκου
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Θεατρικών Σπουδών

ΒΑΚΧΑΙ

Εικόνα 1: Κ.Θ.Β..Ε, Επίδαυρος 1991. Σκηνοθεσία: Νίκος Χαραλάμπους –
Σκηνικά-κοστούμια: Διονύσης Φωτόπουλος

Η ταυτότητα της τραγωδίας I

- 408 π.Χ. Διδάσκεται ο *Ορέστης* του Ευριπίδη στην Αθήνα.
- Τότε περίπου ο Ευριπίδης, πάνω από 70 χρονών και με 4 μόνο βραβεία στο ενεργητικό του, μεταβαίνει στην Πέλλα της Μακεδονίας, στην αυλή βασιλιά των Μακεδόνων Αρχελάου (όπως οι Αγάθων, Τιμόθεος, Ζεύξις κ.ά.) και μένει εκεί μέχρι τον θάνατό του (407-406) . Γράφει την τραγωδία *Αρχέλαος*.

Η ταυτότητα της τραγωδίας II

Αβέβαιοι οι λόγοι της μετακίνησης του Ευριπίδη:

- ✓ Αίσθηση απογοήτευσης και αποτυχίας;
- ✓ Έντονη διακωμώδησή του από την Αρχαία Κωμωδία;
- ✓ Πληθώρα πολιτικών εχθρών εξαιτίας της κριτικής του στη δημαγωγία και την πολεμοκαπηλία;
- ✓ Γενικότερη «πνευματική μετανάστευση» από την Αθήνα στα τέλη του 5^{ου} αιώνα;
- ✓ Αμείωτη δημοτικότητα της αττικής τραγωδίας και αυξανόμενη γεωγραφική διασπορά της;
- ✓ Δημοτικότητα Αρχελάου, προξένου και ευεργέτου της Αθήνας από το 413 και εξής;

Επιτύμβιο επίγραμμα στο κενοτάφιο του Ευριπίδη
στον δρόμο προς τον Πειραιά
(Παυσανίας, 1,2,2, - *Βίος Ευριπίδου*)

*Θουκυδίδου τοῦ ἱστοριογράφου ποιήσαντος ἢ
Τιμοθέου τοῦ μελοποιητοῦ.*

*Μνήμα μὲν Ἑλλάς ἅπασα Εὐριπίδου. Ὅστέα δ'
ἴσχει γῆ Μακεδῶν, ἣ γὰρ δέξατο τέρμα βίου.
Πατρὶς δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθῆναι. Πλεῖστα δὲ
μούσαις τέρψας, ἐκ πολλῶν καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει.*

Η ταυτότητα της τραγωδίας III

- Μεταθανάτια παράσταση του έργου (405-403 π.Χ.;) από τον ομώνυμο γιο ή ανιψιό του Ευριπίδη
- Πρώτη αγωνιστική κατάταξη
- Μυθικός κύκλος έμπνευσης των *Βακχών*: Θηβαϊκός/διονυσιακός
- Υπόλοιπα έργα της τριλογίας: *Ιφιγένεια εν Αυλίδι* (μυκηναϊκός-ατρείδικός κύκλος), *Αλκμέων εν Κορίνθω* (αργειακός / κορινθιακός κύκλος)

Ποιος είναι ο Αλκμέων (ή Αλκμαίων);
Αλκμέων εν Κορίνθω – Αλκμέων ο διά Ψωφίδος

- Ο Αλκμέων, γιος του Αμφιάραου και της Εριφύλης (αδελφής του βασιλιά του Άργους, Αδράστου), πήρε μέρος ως αρχηγός στην εκστρατεία των Επιγόνων (με επικεφαλής τον Θέρσανδρο, γιο του Πολυνείκη) κατά της Θήβας. Οι επίγονοι κατέλαβαν την Θήβα και ο Αλκμέων σκότωσε τον βασιλιά της πόλης, Λαοδάμαντα (γιο του Ετεοκλή). Στη συνέχεια, εκπληρώνοντας υπόσχεση προς τον πατέρα του ή κάποιο σχετικό χρησμό, σκότωσε τη μητέρα του, που είχε συμβάλει στην πραγματοποίηση των πολέμων κατά της Θήβας. Καταδιωκόμενος από τις Ερινύες, κατέληξε στην Ψωφίδα της Αρκαδίας.

Ποιος είναι ο Αλκμέων;
Αλκμέων εν Κορίνθω – Αλκμέων ο διά Ψωφίδος

- Ο βασιλιάς της Ψωφίδας τον εξαγνίζει και τον παντρεύει με την κόρη του Αλφεσίβοια ή Αρσινόη. Αναγκασμένος να φύγει ως μιαρός μητροκτόνος από την Ψωφίδα, ο Αλκμέων παντρεύεται την κόρη του Αχελλώου, Καλιρρόη. Για να της προσφέρει τα δώρα της προγόνου του Αρμονίας, επιστρέφει στην Ψωφίδα, όπου δολοφονείται από τον αδελφό ή άλλους συγγενείς της πρώτης γυναίκας του.
- (*Αλκμέων ο διά Ψωφίδος*, δεύτερο δράμα της τετραλογίας της Άλκηστης: *Κρήσσαι*, *Αλκμέων ο διά Ψωφίδος*, *Τήλεφος*, *Άλκηστις*).

Ποιος είναι ο Αλκμέων; *Αλκμέων εν Κορίνθω – Αλκμέων ο διά Ψωφίδος*

- Κατά τη διάρκεια της «μανίας» του, ο Αλκμέων απέκτησε δύο παιδιά με την Μαντώ, την κόρη του Τειρεσία, τον Αμφίλοχο και την Τισιφώνη. Ο Αλκμέων εμπιστεύτηκε τα παιδιά του στον Κρέοντα, που τότε ήταν βασιλιάς της Κορίνθου, για να τα μεγαλώσει. Όταν η κόρη του Αλκμέωνα, Τισιφώνη, μεγάλωσε αρκετά ήταν τόσο όμορφη που έκανε την γυναίκα του Κρέοντα να ζηλέψει. Φοβούμενη μήπως την ερωτευτεί ο άντρας της, την πούλησε για σκλάβα. Ο αγοραστής της όμως έτυχε να είναι ο Αλκμέων, όταν επέστρεψε στην Κόρινθο για να πάρει τα παιδιά του. Ο Αλκμέων στην συνέχεια μαζί με τον γιο του Αμφίλοχο πηγαίνει στην Ακαρνανία όπου νικά τους Ακαρνάνες για χάρη του βασιλιά της Αιτωλίας, Οινέα.

Η ταυτότητα της τραγωδίας IV

- Πρότυπα-πηγές των *Βακχών*: διονυσιακή λατρεία, «προπαγανδιστικός μύθος» (Λυκούργος, Μινυάδες, Προϊτίδες κ.α.), διονυσιακές τραγωδίες και σατυρικά δράματα, *Βάκχαι* Θέσπιδος (;), *Βάκχαι*, *Πενθεύς*, *Τροφοί*, *Σεμέλη*, *Λυκούργεια* (*Ηδωνοί*, *Βασσάρεις*, *Νεανίσκοι*, *Λυκούργος*) Αισχύλου, *Βάκχαι* Ξενοκλέους (415), *Βάκχαι* ή *Πενθεύς* Ιοφώντος κ.ά.

Η ταυτότητα της τραγωδίας V

- Η επίθεση του Πενθέα στις Βάκχες και ο σπαραγμός του ως παραδοσιακά στοιχεία του (λογοτεχνικού) μύθου (βλ. αγγειογραφία 6^{ου}-5^{ου} αι. π.Χ.)
- Ευριπίδεια επινόηση ο σπαραγμός του γιου από την ίδια του τη μητέρα και χωρίς να υπάρξει επίθεση εναντίον των Βακχών;

Εικόνα 2: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Άντζελα Μπούσκου, 2014
Διόνυσος: Αγλαΐα Παππά

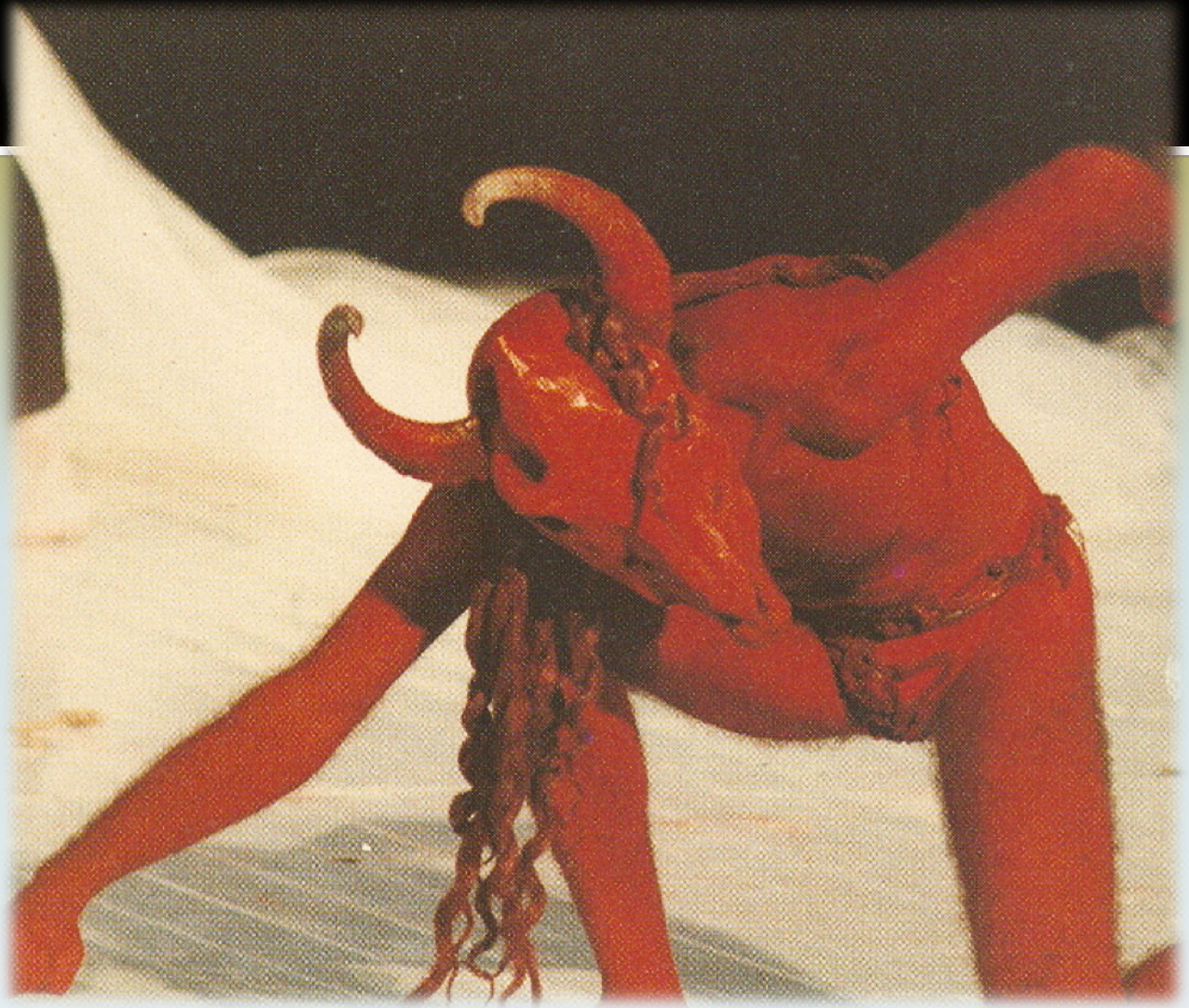
Εικόνα 3: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Μάρθα Φριντζήλα, 2013.
Διόνυσος: Γιώργος Φριντζήλας

Η ταυτότητα της τραγωδίας VI

- 1.392 στίχοι (λείπουν περίπου 60 στίχοι στο τελευταίο μέρος)
- Δραματικά πρόσωπα: ΔΙΟΝΥΣΟΣ (243 στίχοι: η μεγαλύτερη κειμενική, σκηνική και επικοινωνιακή εκπροσώπηση) – ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ – ΠΕΝΘΕΥΣ (183 στίχοι) – ΚΑΔΜΟΣ – ΘΕΡΑΠΩΝ ΠΕΝΘΕΑ - ΑΓΓΕΛΟΣ - ΕΤΕΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ – ΑΓΑΥΗ – ΧΟΡΟΣ ΒΑΚΧΩΝ, Ασιατισσών μαινάδων (399 στίχοι)
- Ανάγκη τριών υποκριτών
- Δραματικός χρόνος: μυθικός, η εποχή της βασιλείας του Πενθέα, εγγονού του ιδρυτή της Θήβας, Κάδμου
- Δραματικός χώρος: Θήβα, το παλάτι του Κάδμου-Πενθέα

Θηβαιϊκός μυθικός κύκλος

Εικόνα 4:
Κ.Θ.Β.Ε, 1991.
Σκηνοθεσία: Νίκος
Χαραλάμπους

Οι τραγωδίες του θηβαϊκού κύκλου κατά χρονολογική σειρά πρώτης διδασκαλίας

Επτά επί Θήβας (467 π.Χ.)

*Αντιγόνη
(442 π.Χ.)*

*Οιδίπους Τύραννος
(429-425 π.Χ.;)*

*Ικέτιδες
(423-421 π.Χ.;)*

*Φοίνισσαι
(411-409 π.Χ.;)*

*Οιδίπους επί Κολωνώ
(401 π.Χ.;)*

Βάκχαι (403 π.Χ.;)

Οι τραγωδίες του θηβαϊκού κύκλου κατά λογική σειρά εξέλιξης των μυθικών γεγονότων

Βάκχαι (403 π.Χ.;

Οιδίπους Τύραννος
(429-425 π.Χ.;

Επτά επί Θήβας
(467 π.Χ.)

Φοίνισσαι
(411-409 π.Χ.;

Οιδίπους επί Κολωνώ
(401 π.Χ.)

Αντιγόνη (442 π.Χ.)

Ικέτιδες (423-421
π.Χ.;

Εικόνα 5: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Άντζελα Μπρούσκου, 2014, Πενθέας: Άρης Σερβετάλης

Διονυσιασμός – Ιστορικό πλαίσιο Ι

- Αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β' (17^{ος}-13^{ος}): πινακίδα στην Πύλο (13^{ος} αι.) που φέρει το όνομα του Διονύσου
- Διονυσιακές γιορτές κατά τον 5^ο αιώνα: παραδοσιακές διασκεδάσεις, κοινωνικού, πολιτικού και πολιτιστικού χαρακτήρα, απομακρυσμένες από την πρωτόγονη θρησκευτική χροιά του διονυσιασμού.
- Ύπαρξη μαιναδικών τελετών στην Αθήνα, αλλά όχι ενταγμένων στην επίσημη λατρεία
- Σταδιακή «εξημέρωση» αλλά όχι «εξάλειψη» του διονυσιακού πνεύματος

Διονυσιασμός – Ιστορικό πλαίσιο II

- Ανάδυση της οργανωτικής λατρείας στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου (λόγω των κοινωνικών εντάσεων) με ξενόφερτες θεότητες και λατρείες: Κυβέλη, Βένδης, Άττις, Άδωνις, Σαβάζιος κ.ά.
- Έξαψη του ενδιαφέροντος για τη μυθική εποχή και την πρωτόγονη λατρεία – Διαμάχη μεταξύ φανατικών οπαδών της νέας λατρείας και εκπροσώπων του νόμου, του ορθού λόγου και της τάξης
- Μακεδονία: επιβίωση άγριων και πρωτόγονων διονυσιακών τελετών

Τελετουργική «μανία» (ποιητική, ερωτική, προφητική, Φαίδρος Πλάτωνος, 427-347 π.Χ.)

- Εμπειρία αυξημένης νοητικής και ψυχικής δύναμης ως το σημείο του παροξυσμού, της έκστασης και της αίσθησης ένωσης με το θείο
- Ομαδική, μαζική εμπειρία
- Μεταδοτική εμπειρία
- Καθολική, πανελλήνια, οικουμενική λατρεία, μη συνδεδεμένη με έναν συγκεκριμένο τόπο, ιερό, ναό.
- Χορός, ορειβασία, σπαραγμός, ωμοφαγία: συνήθεις τελετουργικές εκδηλώσεις των διονυσιακών τελετών, συναρτημένες με τη «μανία»

Ιστορική εξέλιξη (της πρόσληψης) του διονυσιακού στοιχείου

- Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος Κων/πολης (692 μ.Χ.): απαγόρευση της μύησης στη διονυσιακή λατρεία, στους οργανιστικούς διονυσιακούς χορούς και την τελετουργική παρενδυσία.
- Ζωγραφική Αναγέννηση: ο Βάκχος ως ο θεός της ευφορίας, της τρυφηλής ζωής και του αισθησιασμού
- 16^{ος}-18^{ος} αι.: πομπώδεις απεικονίσεις των μελών του διονυσιακού θιάσου (μαινάδες, σάτυροι, σιληνοί)

Εικόνα 6: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Θεόδωρος Τερζόπουλος, 2002

Πρόλογος (στ. 1-63): ΔΙΟΝΥΣΟΣ

- Αφηγηματικός-εκθετικός μονολογικός πρόλογος: αυτοσυστάσεις, προϊστορία του δράματος, χώρος και χρόνος δράσης, ο αναπαριστάμενος επί σκηνης τύπος, τα κύρια πρόσωπα και οι σχέσεις τους, (παραπλανητικές ως έναν βαθμό) νύξεις για τη μέλλουσα εξέλιξη, έμφαση στη μεταμόρφωση του Διονύσου σε θνητό (στ. 4, 53-54), παρότρυνση εισόδου του Χορού, έξοδος του Διονύσου από την αντίθετη πάροδο (στον Κιθαιώνα)
- Οργανική ένταξη του προλόγου στη δράση, καθώς ο προλογίζων θεός αποτελεί βασικό δραματικό πρόσωπο (πρβλ., αντίθετα, *Άλκηστις, Τρωάδες, Ιππόλυτος, Ίων*)

Πρόλογος (στ. 1-63): ΔΙΟΝΥΣΟΣ

- Εκθετική, αφηγηματική, τεχνική λειτουργία: δημιουργία των προϋποθέσεων για τη συγκρότηση της θεατρικής ψευδαίσθησης;
- Μεταθεατρική λειτουργία: προκαταβολική οργάνωση της θεατρικής πλοκής και δείξη της ψευδαισθητικής φύσης της;

Πάροδος (στ. 64-169): ΧΟΡΟΣ ΒΑΚΧΩΝ

- Μακαρισμός των πιστών του Διονύσου, αναφορά στη διπλή γέννηση του Διονύσου, κάλεσμα των Θηβαίων στη διονυσιακή λατρεία, αναφορές σε διάφορες οργανιστικές λατρείες (Κυβέλη, Κουρήτες, Κορύβαντες, Σάτυροι)
- Σκηνικά εξαρτήματα του Χορού: Τύμπανα, δέρματα ελαφιού (νεβρίδες), θύρσοι, στέφανα από κισσό
- Λατρευτικός ύμνος στον Διόνυσο, παρόμοιος με τον διθύραμβο: αναγωγή στις απαρχές της θεατρικής τέχνης (βλ. την προέλευση της τραγωδίας από τον διθύραμβο)

Α΄ Επεισόδιο (στ. 170-369)

ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ – ΚΑΔΜΟΣ – ΠΕΝΘΕΥΣ Ι

- Ο τυφλός Τειρεσίας και ο γέροντας Κάδμος ως μαινάδες:
  - Σκηνή εύθυμη και εορταστική, ενδεικτική της καθολικότητας της διονυσιακής λατρείας
  - Δυνάμει κωμικό αποτέλεσμα (ασυμβατότητα ηλικίας και βακχικού ενθουσιασμού) ως αντίστιξη σε μια μεταγενέστερη σκηνή μεγάλης δραματικής έντασης και τραγικού πάθους

Α Έπεισόδιο (στ. 170-369)

ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ – ΚΑΔΜΟΣ - ΠΕΝΘΕΥΣ ΙΙ

- Είσοδος Πενθέα και εκτενής σκηνή μειωμένης (μονομερούς) αντιληπτικότητας (στ. 215-247)
- Σύγκρουση Πενθέα με Τειρεσία (πρβλ. *Οιδίποδα*)
- Τειρεσίας (ο ορθολογιστής εκπρόσωπος της επίσημης θρησκείας, που θέλει να «εξελληνίσει» και να αφομοιώσει τη διονυσιακή λατρεία) – Κάδμος (ο ιδιοτελώς πιστός) – Πενθεύς (ο αρνητής): τρεις διαφορετικές μορφές πίστης
- Παρουσίαση του Πενθέα πριν από την αντιπαράθεσή του με τον Διόνυσο και εκδήλωση της εχθρικής, αυταρχικής στάσης του

Εικόνα 7: *Βάκχες*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Σωτήρης Χατζάκης, 2005.
Ιερ. Καλετσάνος (Πενθέας), Μαν. Μαυροματάκης (Τειρεσίας), Θεμ. Πάνου (Κάδμος).

Α΄ Στάσιμο (στ. 370-432)

- Εγκώμιο στον οινοφόρο θεό, κατάκριση της «ύβρης» του Πενθέα (στ. 375), εξύμνηση της πίστης των απλών ανθρώπων στη διονυσιακή λατρεία
- Στ. 395: *τὸ σοφὸν δ' οὐ σοφία* (πρβλ. στ. 332 Κάδμος: *καὶ φρονῶν οὐδὲν φρονεῖς*): νοηματική και ιδεολογική ρευστότητα

Εικόνα 8: «Εθνικό Θέατρο», 1975.
Σκηνοθεσία: Σπύρος Ευαγγελάτος

Εικόνα 9: «Εθνικό Θέατρο», 1985. Σκηνοθεσία: Γιώργος Σεβαστίκογλου

Εικόνα 10: *Βάκχες*, 2013, σκηνοθεσία Μάρθας Φριντζήλα.
Στο Παλαιό Ελαιουργείο Ελευσίνας

Εικόνα 11: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Δημήτρης Λιγνάδης, 2013.
Διόνυσος: Σάκης Ρουβάς – Τειρεσίας: Ρούλα Πατεράκη

Β΄ Επεισόδιο (στ. 434-518)

ΘΕΡΑΠΩΝ – ΔΙΟΝΥΣΟΣ - ΠΕΝΘΕΥΣ

- Β΄, Γ΄ και Δ΄ Επεισόδια: ένα είδος τρίπτυχης αντιπαράθεσης ξένου – βασιλιά
- Β΄ και Δ΄ Επεισόδια: αντίστροφη συμμετρία (ο ισχυρός Πενθέας που γίνεται ανίσχυρο θύμα, ο δεσμοφύλακας που γίνεται δεσμώτης)
- Πρώτες ενδείξεις της διονυσιακής δύναμης: θαυματική απελευθέρωση των αιχμαλωτισμένων Θηβαίων μαινάδων
- Πρώτη αντιπαράθεση Διονύσου – Πενθέα: η ήρεμη δύναμη αντιμέτωπη με την ωμή βία και τις αυταρχικές απειλές
- Στ. 506: «οὐκ οἶσθ' ὄ,τι ζῆς, οὐδ' ὄ δρᾶς, οὐδ' ὄστις εἶ».

Β' Στάσιμο (στ. 519-603)

- **Κατάκριση του Πενθέα, που απειλεί τις γυναίκες και φυλάκισε τον Διόνυσο**
- **Παρότρυνση του Διονύσου να παρέμβει και να τιμωρήσει τους ασεβείς.**

Γ' Επεισόδιο (στ. 576-861)

ΔΙΟΝΥΣΟΣ – ΑΓΓΕΛΟΣ - ΠΕΝΘΕΥΣ

Τριμερής άρθρωση:

- 1) Ο σεισμός και η απελευθέρωση του φυλακισμένου ξένου – Διονύσου (στ. 576-641)
  - Λυρική παρέμβαση (στ. 576-603): ο Διόνυσος τραγουδά ή απαγγέλλει μουσικά (αθέατος, εκτός σκηνής) με τη θεϊκή ιδιότητά του έναν λυρικό διάλογο με τον Χορό, στη διάρκεια του οποίου προκαλείται από τον θεό σεισμός.
  - Στ. 604: Εμφάνιση του ανθρωπόμορφου Διονύσου, ο οποίος αφηγείται την απελευθέρωσή του, την πυρπόληση του τάφου της Σεμέλης, τις αντιδράσεις του Πενθέα

Εικόνα 12: «Εθνικό Θέατρο», 1962. Σκηνοθεσία: Αλέξης Μινωτής

Γ' Επεισόδιο (στ. 576-861)

Αναγγελία εισόδου του Πενθέα (στ. 638-641)

- 2) Η σκηνή του Α' Αγγελιοφόρου (Αγγέλου): οι θαυμαστές πράξεις των τριών μαιναδικών θιάσων (Αυτονόη, Ινώ, Αγαύη), η προσπάθεια αιχμαλώτισής τους και η βίαιη αντίδρασή τους (στ. 660-777)

Γ' Επεισόδιο (στ. 576-861)

- 3) **Δεύτερος διάλογος Πενθέα-Διονύσου** (στ. 778-861): Ο Πενθέας ετοιμάζεται να επιστρατεύσει «βία» και ο Διόνυσος, επιστρατεύοντας την «πειθώ», ξυπνά την επιθυμία του πρώτου να δει τις μαινάδες (στ. 778-861).
- Έξοδος Πενθέα στο παλάτι, για να αποφασίσει αν θα χρησιμοποιήσει «όπλα» ή θα «πεισθεί» με την πρόταση του Διονύσου.
- Έξοδος Διονύσου επίσης στο παλάτι για να παραδώσει στον Πενθέα τον θανάσιμο «κόσμον».

Γ' Στάσιμο (στ. 862-911)

- Εγκώμιο στην παντοδυναμία του θεού
- Βεβαιότητα για την αποκατάσταση της προσβεβλημένης τάξης
- Αναζήτηση της «σοφίας», του «καλλίου», της φύσης του «δαιμονίου»
- Εγκωμίαση της ήρεμης ολιγάρκειας και της καθημερινής ευδαιμονίας

Δ' Επεισόδιο (στ. 912-976)

ΔΙΟΝΥΣΟΣ - ΠΕΝΘΕΥΣ

- Σύντομη σκηνή που ολοκληρώνει το τρίπτυχο της αντιπαράθεσης Διονύσου-Πενθέα και κορυφώνει τη δραματική ειρωνεία.
- Παρενδυσία Πενθέα: η αλλαγή ταυτότητας του Πενθέα σε ό,τι προηγουμένως μισούσε: γυναίκα, πιστό του Διονύσου, ευπειθή υπήκοο, δεσμώτη αντί δεσμοφύλακα
- Μεταμφίεση άνδρα σε γυναίκα (βόστρυχοι, ζώνη, πέπλα): πρβλ. *Θεσμοφοριάζουσες, Λυσιστράτη, Εκκλησιάζουσες*
- Υιοθέτηση και διασκευή κωμικών στοιχείων για την ενίσχυση της δραματικής έντασης και την αντιθετική έξαρση της επακόλουθης φρίκης.

Εικόνα 13: «Εθνικό Θέατρο, 2005. Σκηνοθεσία: Σωτήρης Χατζάκης
Λάζαρος Γεωργακόπουλος (Διόνυσος), Ιερώνυμος Καλετσάνος (Πενθέας).

Εικόνα 14: *Βάκχες*, σκηνοθεσία Δημήτρη Λιγνάδη, 2013
Σάκης Ρουβάς (Διώνυσος) – Δημήτρης Πασσάς (Πενθέας)

Δ' Στάσιμο (στ. 977-1023)

- Προληπτική θέαση της δράσης στον Κιθαιρώνα: η μοιραία συνάντηση της Αγαύης με τον γιο της
- Επίκληση της Δίκης και του Διονύσου για τιμωρία του «άθēju», «άνόμου», «άδίκου», «Έχίονος γόνου γηγενοῦς» Πενθέα.

Ε΄ Επεισόδιο (στ. 1024-1152)

ΕΤΕΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ - ΧΟΡΟΣ

- Αγγελική ρήση - αφήγηση των γεγονότων στον Κιθαιρώνα: η κατασκοπεία του Πενθέα από ένα έλατο, ο εντοπισμός του από τις Βάκχες, η αιχμαλώτιση και ο κατασπαραγμός του από την Αγαύη, τις αδελφές της και τις άλλες Βάκχες.
- Αναγγελία της προσέλευσης της Αγαύης με τη «δύσποτμον θήρα» της.

Ε΄ Στάσιμο (στ. 1153-1167)

- Η άγρια χαρά του Χορού για την εκδίκηση του Διονύσου
- Αναγγελία εισόδου της Αγαύης

Έξοδος (στ. 1168-1392)

ΑΓΑΥΗ – ΚΑΔΜΟΣ - ΔΙΟΝΥΣΟΣ

- Είσοδος Αγαύης με το κεφάλι του Πενθέα
- Είσοδος Κάδμου με τα εναπομείναντα μέλη («ἄθλιον βάρος») του Πενθέα
- Ο Κάδμος αφυπνίζει σταδιακά την κόρη του από τη βακχική παραφορά.

Έξοδος (στ. 1168-1392)

ΑΓΑΥΗ – ΚΑΔΜΟΣ - ΔΙΟΝΥΣΟΣ

- Θεοφάνεια Διονύσου και κυρώσεις για τον Κάδμο (μεταμόρφωσή του σε δράκοντα, περιπλάνηση σε βάρβαρες χώρες, τελική εγκατάσταση στα νησιά των Μακάρων με την Αρμονία) και για την Αγαύη (εξορία από τη Θήβα)
- Εξόδιοι στίχοι (πρβλ. *Άλκηστις, Ανδρομάχη, Εκάβη, Μήδεια*)

Εικόνα 15: «Άττις», 1986
Σκηνοθεσία: Θεόδωρος Τερζόπουλος.
Η Σοφία Μιχοπούλου (Αγαύη)

Εικόνα 16:
Βάκχες, Φιλοσοφική Σχολή ΕΚΠΑ,
«Λευκή Σκηνή», 2013,
σε σκηνοθεσία Γιώργου Δούλου.
Αγαύη: Αλκινόη Ζαχαρόγιωργα,
Διώνυσος: Κατερίνα Σκριβάνου
Παράσταση στο πλαίσιο του μαθήματος
Το Θέατρο της Αρχαιότητας Γ΄

Εικόνα 17: «Εθνικό
Θέατρο», 1962
Σκηνοθεσία: Αλέξης
Μινωτής
Αγαθή: Κατίνα Παξινού,
Κάδμος: Αλέξης Μινωτής

Εικόνα 18: «Εθνικό Θέατρο», 2005,
σκηνοθεσία: Σωτήρης Χατζάκης
Αγαύη: Λυδία Φωτοπούλου –
Κάδμος: Θεμιστοκλής Πάνου

Εικόνα 19:
«Αμφι-Θέατρο»,
σκηνοθεσία Σπύρου
Ευαγγελάτου, 1993.
Αγαύη: Λήδα Τασοπούλου
Κάδμος: Αλέξης
Σταυρακάκης
Διόνυσος: Γιάννης Φέρτης

Ζητήματα δραματικής μορφής και σύνθεσης I

Αδιάσπαστη ενότητα, με σταθερή και ακατάπαυστη δραματική ορμή, με επίκεντρο την «άρνηση» του Πενθέα και τη σταδιακή πορεία του προς την καταστροφή, μέσα από την παράβλεψη των διαδοχικών «σημείων» του θείου.

Ζητήματα δραματικής μορφής και σύνθεσης II

Έντονος αρχαϊσμός και τυπικότητα τραγικής δομής

- Χορός οργανικά συνδεδεμένος με τη δράση, εκτενή χορικά, ανυπαρξία μονωδιών, εκτενής χρήση των αγγελικών ρήσεων, εξωσκηνικές πράξεις βίας, δραματικό τέλος

Ζητήματα δραματικής μορφής και σύνθεσης III

- Αρχαϊζουσα στροφή ως προς το λεξιλόγιο και το ύφος - «αισχύλειος» λόγος:
  - ❑ περιορισμός τύπων της καθομιλουμένης και του πεζού λόγου
  - ❑ ποιητικό λεξιλόγιο
  - ❑ σπάνιες αντιλαβές στα διαλογικά μέρη
  - ❑ αυστηρό ημι-λειτουργικό ύφος των χορικών
  - ❑ επιλογή ρυθμών και μορφών που σχετίζονταν με πραγματικούς λατρευτικούς ύμνους

Ζητήματα δραματικής μορφής και σύνθεσης V

Χορός

- Επί σκηνής παριστάμενος Χορός Βακχών, θίασος του Διονύσου
- Αφηγηματικός «Χορός» Θηβαίων γυναικών, χωρισμένος σε τρεις ομάδες
- «Βάκχες» και «μαινάδες» εξίσου
- Ενδυμασία-σκηνικά αντικείμενα: δέρματα ζώων, στεφάνια από κισσό, θύρσοι (ιερές ράβδοι, με φύλλα αμπέλου και κισσού)
- Χορός που εκπροσωπεί και ενισχύει μία από τις πνευματικές δυνάμεις του έργου, τον Διόνυσο και τη βακχική λατρεία

Ζητήματα σκηνικής παρουσίασης I

- Ο «τάφος της Σεμέλης»: ορατότητα και δραματική αδράνεια
- Το «θαύμα του παλατιού» και ο «σεισμός» (κεραυνός, φωτιά, ρωγμές): σκηνογραφικές ενδείξεις, χορογραφικές ενδείξεις ή απλώς λεκτικό σκηνικό (πρβλ. *Προμηθεύς Δεσμώτης, Ηρακλής*); Ένωση της έμψυχης και της άψυχης φύσης
- Η σκηνή της «παρενδυσίας» του Πενθέα: το «μοτίβο του θανάσιμου ρούχου» επί σκηνής αναπαριστάμενο
- Η δύναμι κωμικότητα και μεταθεατρικότητα της σκηνής

Ζητήματα σκηνικής παρουσίασης II

- Ο Χορός των Βακχών - Η μαινάδα Αγαύη
- Το κεφάλι-μάσκα του Πενθέα στη «σκηνή της ανάληψης» της Αγαύης
- Το διαμελισμένο πτώμα του Πενθέα
- Η εμφάνιση του Διονύσου (άνθρωπος-θεός) στον πρόλογο και στην έξοδο: σκηνογραφικές, ενδυματολογικές, παραγωγιστικές μετατοπίσεις;

Ζητήματα σημασιολογικά-ερμηνευτικά

Το αίνιγμα των *Βακχών* I

- Οι *Βάκχες* ως καταγγελία της (διονυσιακής) θρησκείας, του φανατισμού, της θρησκοληψίας και των «ψευδοθαυμάτων» ενός «ψευδοθεού»;
- Οι *Βάκχες* ως πεδίο σύγκρουσης των παλιών μυθικών τρόμων και της ανήθικης δεισιδαιμονίας με τις απαιτήσεις του ανθρώπινου λόγου και της ανθρώπινης δικαιοσύνης;
- Ο Πενθεύς ως persona του ορθολογιστή και σκεπτικιστή Ευριπίδη, που καταστρέφεται από την ίδια του τη «διασαλευμένη» μητέρα (Αγαύη-Αθήνα);

Ζητήματα σημασιολογικά-ερμηνευτικά

Το αίνιγμα των *Βακχών* II

- Οι *Βάκχες* ως μεταστροφή («παλινωδία») του (παλαίμαχου υπερασπιστή του αγνωστικισμού και της ελεύθερης σκέψης) Ευριπίδη προς την ακραία δεισιδαιμονία ή, απλά, προς τη θρησκεία και την ειδωλολατρική «ορθοδοξία»;
- Οι *Βάκχες* ως πεδίο σύγκρουσης του θεολογικού αυταρχισμού και της πρωτο-θρησκευτικής εκστατικής απελευθέρωσης;
- Οι *Βάκχες* ως «προπαγανδιστικό» έργο υπέρ των νεοεισερχόμενων θρησκειών;

Ζητήματα σημασιολογικά-ερμηνευτικά

Το αίνιγμα των *Βακχών* III

- Οι *Βάκχες* ως αλληγορία της διονυσιακής «μύησης»: αρχική άρνηση, έντονη επιθυμία συμμετοχής, συμμετοχή-θέαση, τελετουργικός (συμβολικός και εικονικός) θάνατος;
- Οι *Βάκχες* ως πεδίο σύγκρουσης της δημοκρατικότητας (Διόνυσος) και της αυταρχικής και πολωτικής αριστοκρατίας (Πενθείς) / της «φύσης» (φυσικές δυνάμεις, ορμέμφυτα και εξωλογικές ορμές) και της «αγωγής» (ορθός λόγος, αυτοκυριαρχία, σωφροσύνη)

Ζητήματα σημασιολογικά-ερμηνευτικά

Το αίνιγμα των *Βακχών* IV

- Ο Ευριπίδης ούτε υπέρ ούτε κατά του Διονύσου;
- Προβολή της δυικότητας που εκδηλώνεται τόσο μέσα στον πολιτισμό όσο και μέσα στην ατελή ανθρώπινη ψυχή, και της οποίας οι πόλοι είναι, από τη μια μεριά, ο νόμος, η αγωγή, ο έναρθρος λόγος, η αυστηρή οριοθέτηση του Εγώ (Πενθέας) και, από την άλλη, η φύση, το πάθος, η υλική υπόσταση, η ολοκληρωτική κατάλυση των ορίων του Εγώ (Διόνυσος, Μαινάδες).

Ζητήματα σημασιολογικά-ερμηνευτικά

Το αίνιγμα των *Βακχών* V

- Η αμφιθυμία και η αντιφατικότητα της διονυσιακής «μανίας» - «*Δεινότατος, άνθρωποισι δ' ἥπιώτατος*» ο Διόνυσος (ΔΙ. στ. 861)
- Η υπερφυσική αυταξία και ακατανοητότητα του «ιερού» και της «μανίας», της ζωτικής ορμής της φύσης και του θείου, που δεν εμπίπτει στους κανόνες της ανθρώπινης λογικής
- Μέλημα του ποιητή δεν είναι «αποδείξει» ή να «υποστηρίξει» κάτι, αλλά να διευρύνει την ψυχοδιανοητική αντίληψή μας;

Ζητήματα σημασιολογικά-ερμηνευτικά Το αίνιγμα των *Βακχών* VI

- Διόνυσος – Πενθεύς / Ειρήνη – Πόλεμος
- Διόνυσος – Πενθεύς / Βάρβαροι – Έλληνες;
- Διόνυσος - Πενθεύς / Δημοκρατία – Αριστοκρατία / Ολιγαρχία / Τυραννία;
- Διόνυσος - Πενθεύς / Αθήνα – Θήβα
- Διόνυσος *Βακχών* – Διόνυσος *Βατράχων*

Ζητήματα σημασιολογικά-ερμηνευτικά

Το αίνιγμα των *Βακχών* VII

Η πολυσημία του Διονύσου, που συγκεράζει διαφορετικά δίπολα:

- αφαιρετική απλότητα/διανοητική συνθετότητα, πρωτόγονο αίσθημα/ορθολογιστική σκέψη, σοφία/μανία, τιμιότητα /απάτη, νόημα/μη-νόημα, αντρικό/γυναικείο, ξένο/αυτόχθον, ελληνικό /βάρβαρο, θηριώδες/ανθρώπινο, θεϊκό/ανθρώπινο, θηρευτής/θήραμα, θύτης/θύμα, καταχθόνια εκδικητικότητα/επουράνια αρμονία, ειρήνη/πόλεμος, προφήτης/μάγος, άτομο/ήρωας, σωτήρας/δολοφόνος, ιερό/φρικτό, κωμικό/τραγικό, πρωτοθεατρικά λατρευτικά δρώμενα/θεσμοθετημένο θέατρο,

Οιδίπους – Πενθεύς

- *O.T. 370 Οιδ.: ἐπεὶ τυφλὸς τὰ τ' ὤτα τὸν τὲ νοῦν τὰ τ' ὄμματ' εἶ.*
- *O.T. 413-414 Τειρ.: σὺ καὶ δέδορκας καὶ οὐ βλέπεις, ἔν' εἶ κακοῦ, οὐδ' ἔνθα ναίεις, οὐδ' ὄτων οἰκεῖς μέτα.*
- *B. 506 Διόν.: οὐκ οἶσθ' ὅ,τι ζῆς, οὐδ' ὁ δρᾶς, οὐδ' ὅστις εἶ.*

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

Οιδίπους Τύραννος

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

Βάκχαι

- Μοναδικός εγγυητής της ταυτότητας, ο ανθρώπινος νους
  - Αναζήτηση της «αλήθειας», του «δικαίου» και του «νόμου»
  - Αντίθεση ανάμεσα σε «σωστό» – «λάθος»
  - Ο λόγος/νους ως έκφραση αξιών και της αυτονομίας του ήρωα
- Η υλική υπόσταση ισχυρότερη από τη σύνεση και τη λογική
  - Αναζήτηση της «αποτελεσματικότητας», της επικράτησης του «δικαίου του ισχυροτέρου»
  - Αντίθεση ανάμεσα σε «επιτυχία»- «αποτυχία»
  - Ο λόγος/νους ως μέσο πειθούς και χειραγώγησης του αντιπάλου

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ

Οιδίπους Τύραννος

Βάκχαι

- Επιδίωξη της συναισθηματικής ταύτισης του θεατή με τον τραγικό ήρωα
  - Επίρρωση των ιδανικών της πολιτικής και της ατομικής ταυτότητας
  - Αναζήτηση αξιών και εργαλείων για τη συγκρότηση της πόλης και της πολιτικής ταυτότητας
  - Η «ακμή» της πόλης και της τραγωδίας
- Επιδίωξη της κριτικής απόστασης και αναμέτρησης του θεατή με τον τραγικό ήρωα
  - Αποδόμηση των ιδανικών της πολιτικής και της ατομικής ταυτότητας
  - Διάγνωση των παθογενειών που τροχοδρομούν την ατομική και πολιτική ταυτότητα
  - Το «τέλος» της πόλης και της τραγωδίας

Ιππόλυτος – Βάκχαι: Διακειμενικές συγκλίσεις I

- ✓ Εκθετικός μονολογικός πρόλογος από ένα θεό (Αφροδίτη – Διόνυσος) που επιζητά εκδίκηση από ένα θνητό θεομάχο, «υβριστή» αντίπαλό του (Ιππόλυτος – Πενθεύς)
- ✓ Επίκεντρο της θεϊκής δράσης: ένας νέος με ακαθόριστη (α)σεξουαλικότητα
- ✓ Καταστροφή του παρθενικού νέου μέσω του θεόπνευστου πάθους μιας (μητριάς) μητέρας (Φαίδρα – Αγαύη)
- ✓ Θεϊκή καθοδήγηση (Αφροδίτη-Διόνυσος) και γονεϊκή εμπλοκή (Αγαύη – Θησεύς) στη θανάτωση του τέκνου

Ιππόλυτος – Βάκχαι: **Διακειμενικές αποκλίσεις II**

- **Ιππόλυτος:** ατομική εξαίρεση, προσωπική περίπτωση – **Πενθεύς:** εκπρόσωπος μιας ολόκληρης κοινότητας, που τιμωρείται μαζί του
- **Ιππόλυτος:** μετάβαση από το ιδιωτικό στο κοινωνικό επίπεδο μέσω της ηρωοποίησής του – **Πενθεύς:** μετάβαση από το κοινωνικό στην απόλυτη ανυπαρξία

Ιππόλυτος – Βάκχαι: **Διακειμενικές αποκλίσεις III**

- ❑ Ερωτική θεματολογία – διονυσιακή θεματολογία
- ❑ Δραματική περιθωριοποίηση θεαινών – Συνεχής και οργανική δράση του «ανθρωπόμορφου» Διονύσου
- ❑ Προαναγγελία του θανάτου του ήρωα εξαρχής (Αφροδίτη) - μετά από την άρνηση μεταστροφής του (β' «πρόλογος» Διονύσου)
- ❑ Απουσία μεταμφίεσης – Σημαντική η λειτουργία της παρενδυσίας
- ❑ Χορός: Σύμμαχος της Φαίδρας – Σύμμαχος του Διονύσου

Ιππόλυτος – Βάκχαι: *Διακειμενικές αποκλίσεις IV*

- ❑ **Ιππόλυτος:** αδιαφορία για την εξουσία και τη χρήση βίας – **Πενθείς:** χαρακτηριστικός «τύραννος»
- ❑ **Ιππόλυτος:** σταθερός, «κλειστός» δραματικός χαρακτήρας (συνειδητή και έμφυτη η προσήλωση στην Άρτεμη) – **Πενθείς:** εξελισσόμενος, πιο «ανοιχτός» δραματικός χαρακτήρας (καταπιεσμένα σεξουαλικά ένστικτα και απωθημένα που ανέρχονται στην επιφάνεια)

Ιππόλυτος – Βάκχαι: Διακειμενικές συγκλίσεις V

- ✓ Φρικτός και ασυνήθιστος ο τρόπος θανάτου των δύο νέων (βλ. «κεφάλι»)
- ✓ Θεράπων Ιππολύτου – Τειρεσίας: Η φωνή της λογικής - Επίκληση «συμπάθειας» από μέρους των θεών απέναντι στους θεομάχους νέους
- ✓ Θαυματική» εμφάνιση ταύρου: στο δρόμο του Ιππολύτου (Ποσειδών) και στο «θαύμα του παλατιού» (Διόνυσος)
- ✓ Μεταφορά διαμελισμένου σώματος επί σκηνής (Ιππόλυτος-Πενθείς)

Ιππόλυτος – Βάκχαι: Διακειμενικές συγκλίσεις VI

- ✓ Ψυχολογικά/ψυχαναλυτικά συγγενείς διαδικασίες «εξομολόγησης» της Φαίδρας και «αναγνώρισης» του Πενθέα από την Αγαύη
- ✓ Θεϊκός επίλογος με δραστικό θρησκευτικό/ηθικό μήνυμα / Ανθρωποκεντρικός αποχωρισμός πατέρα/παππού και γιου/εγγονού
- ✓ Ολέθρια η κατάληξη για τους επιζώντες (Θησεύς – Κάδμος & Αγαύη)
- ✓ Ερμηνευτική αμφιθυμία, αινιγματικότητα, ανοιχτότητα

Εικόνα 20 και Εικόνα 21: *Βάκχες*, «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος», 1997, σκηνοθεσία: Ματίας Λάνγκχοφ, Πενθεύς: Νίκος Καραθάνος - Διόνυσος: Μηνάς Χατζησάββας

Εικόνα 22: Κ.Θ.Β.Ε. 1991, σκηνοθεσία: Νίκος Χαραλάμπους
Τειρεσίας: Βασίλης Κολοβός – Αγαθή: Τζένη Μιχαηλίδου

Εικόνα 23: Θέατρο «Πορεία», 2009, σκηνοθεσία: Renate Jett.
Πενθέας: Δημήτρης Τάρλοου

Εικόνα 24: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Θεόδωρος Τερζόπουλος, 2015
«Electrotheatre Stanislavsky», Μόσχα

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών,
Αικατερίνη (Καίτη) Διαμαντάκου 2015.

«Το θέατρο της Αρχαιότητας Γ΄: Ευριπίδης». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015.

Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<http://eclass.uoa.gr/courses/THEATRE128/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (1/6)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 1: *Βάκχες*, «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος», σκηνοθεσία: Νίκος Χαραλάμπους, 1991. Πηγή: Διονύσης Φωτόπουλος, *Σκηνικά Κοστούμια 2*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1995, σελ. 170.

Εικόνα 2: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Άντζελα Μπούσκου, 2014. Πηγή: <http://www.kathimerini.gr/779633/article/politismos/theatro/vakxes-prwtoporiakes-ena-kallitexniko-stoixhma>

Εικόνα 3: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Μάρθα Φριντζήλα, 2013. Πηγή: <https://camerastyloonline.wordpress.com/2013/08/25/vakxes-aisxyleia-2013/>

Εικόνα 4: *Βάκχες*, «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος», σκηνοθεσία: Νίκος Χαραλάμπους, 1991. Πηγή: Διονύσης Φωτόπουλος, *Σκηνικά Κοστούμια 2*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1995, σελ. 170.

Εικόνα 5: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Άντζελα Μπούσκου, 2014. Πηγή: <http://www.clickatlife.gr/theatro/story/38988>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (2/6)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 6: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Θεόδωρος Τερζόπουλος, 2002. Πηγή: <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=144074>

Εικόνα 7: *Βάκχες*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Σωτήρης Χατζάκης, 2005. Πηγή: Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=587&photoID=9981>

Εικόνα 8: *Βάκχες*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Σπύρος Ευαγγελάτος, 1975. Πηγή: Πρόγραμμα της παράστασης, σελ. 29, στο Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, http://www.nt-archive.gr/viewfiles1.aspx?playID=804&programID=694&programFileDisk=Y1976MPL05-12-15-16PR1PG029_sc.jpg

Εικόνα 9: *Βάκχες*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Γιώργος Σεβαστίκογλου, 1985. Πηγή: Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=43&photoID=4543>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (3/6)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 10: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Μάρθα Φριντζήλα, 2013. Πηγή:

<http://www.culturenow.gr/22548/eyripidh-vakxes-se-skhnothesia-marthas-frintzhla-staisxyleia>

Εικόνα 11: : *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Δημήτρης Λιγνάδης, 2013. <http://www.kolivas.de/archives/155022>

Εικόνα 12: *Βάκχες*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Αλέξης Μινωτής, 1962. Πηγή: Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=877&photoID=5800>

Εικόνα 13: *Βάκχες*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Σωτήρης Χατζάκης, 2005. Πηγή: Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=587&photoID=9992>

Εικόνα 14: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Δημήτρης Λιγνάδης, 2013. Πηγή: <http://almyrosinfo.gr/img/4a70a3ec50fd16032883bf6fc79c55ddsakis3.jpg>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (4/6)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 15: *Βάκχες*, «Άττις», σκηνοθεσία: Θεόδωρος Τερζόπουλος. Πηγή: Γιώργος Πάτσας, *Σκηνικά Κοστούμια*, Ergo, Αθήνα, 1995, σελ. 29.

Εικόνα 16: *Βάκχες*, Φιλοσοφική Σχολή ΕΚΠΑ, «λευκήΣΚΗΝΗ», 2013, σε σκηνοθεσία Γιώργου Δούλου. Πηγή: ιστοσελίδα της «λευκήςΣΚΗΝΗΣ», <http://g20285.wix.com/leukiskini#!/zoom/c1788/i14tww>

Εικόνα 17: : *Βάκχαι*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Αλέξης Μινωτής, 1962. Πηγή: Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=877&photoID=5783>

Εικόνα 18: : *Βάκχες*, «Εθνικό Θέατρο», σκηνοθεσία: Σωτήρης Χατζάκης, 2005. Πηγή: Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewfiles1.aspx?playID=587&photoID=9999>

Εικόνα 19: *Βάκχες*, «Αμφι-Θέατρο», σκηνοθεσία Σπύρου Ευαγγελάτου, 1993. Πηγή: Γιώργος Πάτσας, *Ο ήχος του άδειου χώρου. Σκηνογραφίες 1965-2005*, Ergo, Αθήνα, 2006, σελ. 211

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (5/6)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 20: *Βάκχες*, «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος», σκηνοθεσία: Ματίας Λάνγκχοφ, 1997. Πηγή: Αρχείο του Κ.Θ.Β.Ε. <http://www.ntng.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=2&production=5145&mode=25&item=30270>

Εικόνα 21: *Βάκχες*, «Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος», σκηνοθεσία: Ματίας Λάνγκχοφ, 1997. Πηγή: Αρχείο του Κ.Θ.Β.Ε., <http://www.ntng.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=2&production=5145&mode=25&item=30270>

Εικόνα 22: *Βάκχες*, Κ.Θ.Β.Ε. σκηνοθεσία: Νίκος Χαραλάμπους, 1991. Πηγή: Αρχείο του Κ.Θ.Β.Ε.,

<http://www.ntng.gr/Default.aspx?lang=el-GR&page=2&production=4763&mode=25&item=28856>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (6/6)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 23: *Βάκχες*, Θέατρο «Πορεία», σκηνοθεσία: Renate Jett, 2009. Πηγή: Επίσημη ιστοσελίδα θεάτρου «Πορεία», <http://www.poreiatheatre.com/gr/performances/archive/bakhes/>

Εικόνα 24: *Βάκχες*, σκηνοθεσία: Θεόδωρος Τερζόπουλος, 2015, «Electrotheatre Stanislavsky», Μόσχα. Πηγή: http://www.athinorama.gr/theatre/article/o_terzopoulos_sti_mosxa_oi_bakxes_stin_entatiki_-2504536.html